

378.147-057.875–30

ВАХНОВАН Мирослава Миколаївна

викладач кафедри іноземних мов

Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, м. Київ,

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті здійснено теоретичний аналіз психолого-педагогічних підходів до формування іншомовної компетентності у студентів-медиків з метою її формування в умовах вищого медичного навчального закладу. Виділені фактори, які впливають на формування комунікативної компетенції студентів-медиків. Дане визначення поняття іншомовної комунікативної компетентності, охарактеризовані різні підходи щодо структури цього феномена. Охарактеризовані види компетенцій у сфері вивчення іноземної мови, зокрема загальна та комунікативна компетенції. Визначені основні комунікативні вміння, як лежать в основі формування комунікативної компетенції. Визначені та охарактеризовані основні види мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання, письмо. Охарактеризовано когнітивний підхід у формуванні комунікативної компетенції.

Ключові слова: *іншомовна комунікативна компетентність; комунікативна компетентність; мовленнєва діяльність; студент-медик; комунікативні вміння.*

Постановка проблеми. Процес модернізації системи вищої освіти в Україні в умовах інтенсивного розвитку її соціально-економічної співпраці з іншими країнами зумовлює актуалізацію проблем підвищення якості освіти, що передбачає здатність майбутніх спеціалістів до виконання професійної діяльності в умовах іншомовного середовища. Іншомовна підготовка фахівців нефілологічних спеціальностей стала однією із важливих складових сучасної вищої школи. У програмі з англійської мови для вищих навчальних закладів зазначено, що метою навчання іноземній мові у ВНЗ є: оволодіння іноземною мовою як засобом комунікації (що сприяє розвитку у студентів різноманітних спеціальностей здатності використовувати її як інструмент спілкування у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу); та набуття професійно-спрямованої

іншомовної компетентності. Мова розглядається як засіб міжособистісної взаємодії в умовах багатонаціонального і полікультурного простору. Процес навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі має забезпечувати студентів не тільки відповідним рівнем знань мови, вміннями та навичками використовувати її у різноманітних ситуаціях життєдіяльності, а й сприяти успішній реалізації освітньо-розвиваючого потенціалу цього навчального предмета.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття іншомовної комунікативної компетентності у психолого-педагогічній літературі досліджувалось як зарубіжними, так і вітчизняними вченими (Л. Біркун, Л. Брахман, О. Волобуєва, Р. Джонсон, Г. Китайгородська, С. Козак, С. Мельник, Е. Пассов, С. Савіньон, М. Свейн, Д. Хаймс, Д. Шейлз). У сучасній психології мають місце різні підходи до розуміння комунікативної компетентності. Слід також зазначити, що в більшості випадків психологи (як вітчизняні, так і зарубіжні) дотримуються неоднозначних підходів до розуміння і розв'язання такої проблеми (Ю. Азаров, Г. Абрамович, Г. Барабанова, Л. Гапоненко, Н. Кузьміна, Л. Морська, Л. Петровська та ін.). В нашому дослідженні ми виходили з таких наукових ідей: Л. Виготського (стратегії формування психічних процесів особистості) [1], О. Леонтьєва (теорія діяльності) [4], І. Зимньої (психологічні аспекти навчання іноземної мови) [3], О. Малиновської (нейролінгвістичні особливості оволодіння мовою) [5] та ін.

Мета нашої статті здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічних підходів до формування іншомовної компетентності у студентів-медиків з метою її формування в умовах вищого медичного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. У загальній стратегії навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах передбачена вимога щодо розвитку іншомовної комунікативної компетенції у різних сферах спілкування.

Комунікативна компетенція розглядається як здатність здійснювати мовленнєву діяльність через реалізацію комунікативної, мовленнєвої поведінки на основі фонологічних, лексико-граматичних, соціологічних і країнознавчих знань та

навичок відповідно до різноманітних завдань і ситуацій спілкування.

На формування комунікативної компетенції студента впливає низка факторів. Основними є внутрішні та зовнішні фактори. До внутрішніх відносяться: мотиваційна сфера; внутрішню позицію особистості; розвиток та становлення «Я» та почуття ідентичності особистості. До зовнішніх факторів відносяться соціальні умови: суспільство, в якому вживається конкретна мова, його соціальну структуру, різницю між носіями мови у віці, соціальному статусі, рівні культури та освіти, місці проживання, також різницю у їхній мовленнєвій поведінці в залежності від ситуації спілкування. Внутрішні та зовнішні фактори взаємопов'язані, зовнішні залежать від внутрішніх і навпаки.

Як відомо, основним компонентом навчання мови вважають мовленнєву дію. Уточненню цього поняття допомагає узагальнення даних прикладної лінгвістики і лінгводидактики – науки, яка досліджує змістові компоненти освіти, навчання та учіння у нерозривному зв'язку з природою спілкування як соціального феномену. Теоретичний аналіз проблеми дослідження дозволяє стверджувати, що іншомовна комунікація можлива за умови володіння суб'єктами іншомовного спілкування мовою як засобом комунікації. Рівень ефективності комунікативного процесу зумовлений рівнем сформованості іншомовної комунікативної компетентності суб'єктів.

Компетентність – це стійка готовність і здатність людини до певної діяльності «зі знанням справи». У нашому випадку такою діяльністю виступає іншомовна комунікація студентів у процесі вивчення ними іноземної мови. Звідси визначення іншомовної комунікативної компетентності як інтегративного утворення особистості, яке має складну структуру і виступає взаємодією і взаємопроникненням лінгвістичної, соціокультурної та комунікативної компетенцій, рівень сформованості яких дозволяє майбутньому спеціалісту ефективно здійснювати іншомовну, а отже, міжмовну, міжкультурну і міжособистісну комунікацію. У нашому дослідженні експериментально встановлені більш ефективні методи викладання та формування іншомовної комунікативної компетенції серед студентів-медиків

вищих навчальних закладів, проте вони будуть вимагати доповнення іншими методами.

Варто сказати, що іншомовна компетентність забезпечує певний культурний рівень усного й писемного мовлення та невербальної мовленнєвої поведінки. Формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів вищих закладів освіти різних напрямів підготовки на сучасному етапі розвитку світової спільноти слід розглядати як обов'язкову складову загальної фахової підготовки.

Концепція комунікативної компетенції, що відбиває природу мови, дає змогу диференційовано відбирати зміст навчання у відповідності до цілей та завдань орієнтованого використання мови як засобу спілкування і комунікативних потреб студентів. У зв'язку з цим вивчення та уточнення комунікативних потреб при навчанні мови має важливе значення.

Метою навчання англomовного говоріння студентів-медиків є формування професійно спрямованої комунікативної компетенції. Професійно спрямована комунікативна компетенція – сукупність знань та вмінь, необхідних для виконання професійних обов'язків.

Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти визначають основні напрями підготовки студентів вищих навчальних закладів як майбутніх фахівців, що передбачає досягнення студентами достатнього рівня іншомовної комунікативної компетенції у сферах загальної та професійної комунікації.

До визначення поняття іншомовної комунікативної компетентності нині існує декілька підходів щодо структури цього феномена. Д. Хаймс поєднував у цьому понятті граматичну (правила мови), соціально-лінгвістичну (правила діалектної мови), дискурсивну (правила побудови змісту висловленого) і стратегічну (правила підтримки контакту зі співрозмовником) компетентність.

Проблема формування іншомовних навичок у студентів немовних спеціальностей, зокрема, тих, які навчаються у вищих навчальних закладах економічного профілю, також привертала увагу дослідників (Т. Аванесова, Р. Мільруд, А. Самсонова).

Однак із розвитком потреб суспільства змінювались акценти практичного викладання іноземних мов, і, як наслідок, нагальною потребою стало формування саме іншомовної комунікативної компетентності (А. Астадур'ян, Л. Борозенець, Н. Гавриленко, В. Зикова, О. Григоренко, М. Євдокімова, Е. Комарова, Т. Кускова, Н. Кучеренко, Т. Лучкіна, Ю. Маслова, О. Фадєйкіна, Л. Фішкова, Л. Халяпіна).

До складу комунікативної компетенції входять: лінгвістична, соціолінгвістична та прагматична компетенції.

Деякі дослідники вважають, що спочатку використовували термін «лінгвістична компетенція», а згодом, зважаючи на вузьке розуміння цього поняття, було запропоноване ширше – «комунікативна компетенція». У її структурі виокремлюють такі складові:

– *вербально-комунікативна компетенція* (здатність опрацьовувати, групувати, запам'ятовувати й у разі необхідності, згадувати знання, фактичні дані, застосовуючи мовні позначення);

– *лінгвістична компетенція* (здатність розуміти, продукувати необмежену кількість мовноправильних речень за допомогою засвоєних мовних знаків і правил їх поєднання);

– *вербально-когнітивна компетенція* (здатність брати до уваги під час мовленнєвого спілкування контекстуальну доречність і вживання мовних одиниць для реалізації когнітивної та комунікативної функцій);

– *метакомунікативна компетенція* (здатність володіти понятійним апаратом, який необхідний для аналізу та оцінка засобів мовленнєвого спілкування).

Розвиток комунікативної компетенції залежить від соціокультурних і соціолінгвістичних знань, умінь і навичок, які забезпечують входження особистості в інший соціум і сприяють її соціалізації в новому для неї суспільстві.

Основними комунікативними умінями є:

- уміння здійснювати усномовленнєве спілкування (у монологічній і діалогічній формах);
- уміння розуміти зі слуху зміст автентичних текстів;

- уміння читати і розуміти автентичні тексти різних жанрів і видів із різним рівнем розуміння змісту, розглядаючи їх як джерело різноманітної інформації і як засіб оволодіння нею;

- уміння здійснювати спілкування у писемній формі відповідно до поставлених завдань;

- уміння адекватно використовувати досвід, набутий у вивченні рідної мови, розглядаючи його як засіб усвідомленого оволодіння мовою іноземною;

- уміння використовувати у разі необхідності невербальні засоби спілкування за умови дефіциту наявних мовних засобів.

Розвиток комунікативних умінь неможливий без оволодіння мовними засобами реалізації усного і писемного мовлення. Проте знання лексичного і граматичного матеріалу ще не забезпечує становлення комунікативних умінь. Необхідні уміння оперування цим матеріалом, а також використання його для породження і розпізнавання інформації у певних сферах спілкування.

Комунікативні мовні компетенції формуються на основі взаємопов'язаного мовленнєвого, соціокультурного, соціолінгвістичного і мовного розвитку студентів відповідно до їхніх вікових особливостей та інтересів на кожному етапі оволодіння іноземною мовою і складаються з:

- мовної (лінгвістичної) компетенції, яка забезпечує оволодіння учнями мовним матеріалом з метою використання його в усному і писемному мовленні;

- соціолінгвістичної компетенції, яка забезпечує формування умінь користуватися у процесі спілкування мовленнєвими реаліями (зразками), особливими правилами мовленнєвої поведінки, характерними для країни, мова якої вивчається;

- прагматичної компетенції, яка пов'язана зі знаннями принципів, за якими висловлювання організовуються, структуруються, використовуються для здійснення комунікативних функцій та узгоджуються згідно з інтерактивними та трансактивними схемами.

Формуванню комунікативної компетенції передують розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письма). Коротко характеристики згаданих рівнів за

видами мовленнєвої діяльності зводяться до такого: аудіювання – в межах знайомих тем розуміти зміст поширених повідомлень, що включають складні типи аргументації; розуміти короткі тексти наукового характеру, а також більшість теле- та радіо новин і програм, пов'язаних із поточними подіями. Аудіювання є пріоритетом і конкретизується умінням сприймати і розуміти інформацію. Розвиток навичок аудіювання відбувається протягом усього року при веденні практичного заняття іноземною мовою, при слуханні розповідей викладача, при введенні нового лексико-граматичного матеріалу. Кроки викладача по організації слухання – це мовна настанова, зняття труднощів, слухання тексту із завданням.

Одним із прикладів мовленнєвої компетенції є навчання діалогічного мовлення – підтримувати спілкування зі швидкістю та спонтанністю, ступінь якого є достатнім, аби не спричинювати незручності співрозмовнику. Такі вправи допомагають сформувати навички *вербально-комунікативної компетенції*, де студенти їх набувають або застосовують наявні практики опрацювання, групування, запам'ятовування і використання нових чи вже вивчених виразів та слів. Видом однієї із таких вправ є дискусивно-діалогічне мовлення протягом трьох хвилин, де учасники діалогу розпитують одне одного про всі «за» і «проти» їхніх міст, погоджуючись або не погоджуючись із твердженнями, подаючи аргументи та відповідаючи на запитання, поставлені по черзі. При цьому студенти мають змогу користуватися поданими фразами-підказками. На перших етапах формування вербально-комунікативної компетенції у студентів виникають труднощі у зв'язному мовленні та створенні ситуації, максимально схожій до дискусії, у якій обом співрозмовникам було б цікаво спілкуватися. Такий мовний бар'єр є причиною недостатньої практики чи браку лексичного вокабуляра за тією чи іншою тематикою.

Монологічне мовлення має на меті формування вмінь та навичок виступати з широкого кола питань, пов'язаних із колом власних інтересів; пояснювати власну точку зору на конкретну проблему, аналізуючи переваги та недоліки різних варіантів її розв'язання. Одним із пропонованих у підручнику завдань є

формування елементів *лінгвістичної та вербально-когнітивної компетенцій*, що виробляють здібність розуміти, продукувати необмежену кількість мовно правильних та стилістично пов'язаних між собою речень за допомогою засвоєних мовних знаків і правил їх поєднання. У такій вправі пропонується порівняти і протиставити кілька аспектів із різних сфер життєдіяльності людини. Далі треба дати відповідь на запитання, чим вони схожі чи відмінні, спробувати аргументувати свою думку.

Мета навчання письма як мовленнєвого уміння досягається за рахунок вправ на написання офіційних та особистих листів і записок, опису об'єктів та подій, інструкцій, міні-творів. Особливо привабливе для студентів завдання творчого типу, де вони можуть проявити власну індивідуальність. Завдання для навчання письма – навчити писати стислі повідомлення або твори для передачі інформації чи викладення аргументів на користь або проти конкретної точки зору, використовуючи подані метафоричні і фразеологічні вирази, що формує навички поєднання їх до певних описових ситуацій.

Читання – читати статті та повідомлення, що стосуються сучасних проблем; розуміти фактичну інформацію, передану як експліцитно, так і імпліцитно. Читання забезпечується навчальними текстами, що являють собою фіксацію усного мовлення на письмі і не містять невивченої лексики, тим більше грамматики а також інформативними текстами, що студенти можуть інсценувати. Особливістю є формування поряд з орфографічними навичками лексико-граматичної правильності письма з подальшим формуванням дій, що забезпечують виклад мовного матеріалу у письмовій формі. Для цього передбачені такі письмові вправи: відповіді на запитання та складання запитань до тексту, складання плану до прочитаного тексту, вправи на запитання-відповіді з частковою зміною мовного матеріалу, вправи на трансформацію мовного зразка, написання нотаток. У підручнику «Німецька мова за професійним спрямуванням для студентів-медиків» пропонуються вправи на читання та розуміння текстів, у яких потрібно заповнювати таблиці, що базуються на інформації, поданій у текстах,

встановлювати відповідності, відповідати на запитання, доповнювати речення, вставляти пропущені слова і та ін.

Унаслідок проведеного дослідження встановлено, що всі складники формування комунікативної компетенції частково або повністю присутні у комплексі вправ підручників. Але високу ефективність навчального процесу, спрямованого на формування комунікативної компетентності, забезпечує застосування таких методів, форм і прийомів навчальної роботи, як: *комунікативна методика*, що допомагає сформувати навички логічного, усного викладу тематичної інформації за допомогою виразів та слів, що стосуються даної теми у формі діалогу чи групової дискусії.

Граматично-перекладний метод тісно пов'язаний з аспектом навчання письма, де в обох основним дидактичним матеріалом є тексти, які перекладаються рідною мовою, аналізуючи при цьому граматичну структуру та лексику.

Аудіовізуальний метод, в якому основними способами засвоєння матеріалу є імітація, заучування напам'ять та утворення за аналогією. Такий метод, хоча й є більш ефективним у навчанні іноземної мови студентів медичних спеціальностей, його частково використовують і серед студентів мовних спеціальностей.

Інший підхід до навчання запропонований У. Найсером, а саме когнітивний підхід у навчанні, який робить комунікативну методику більш динамічною і надасть новий імпульс для поновлення методичної думки. У своїй роботі У. Найсер запропонував провести аналіз розумової діяльності за допомогою експериментальних методик психології та фізіології, з метою обґрунтування необхідності врахування специфіки психічних процесів для підвищення ефективності інтелектуальної роботи людини.

Когнітивний підхід у своїх роботах розвиває С. Шатілов. Він запропонував комунікативно-когнітивну та культурно-країнознавчу концепцію викладання іноземних мов. Комунікативний компонент цієї концепції автор розглядає через технології навчання, які повинні забезпечувати інтерактивне, особистісно-мотиваційне спілкування студентів на занятті з іноземної мови. Когнітивний компонент передбачає усвідомлене

засвоєння студентами культурно-країнознавчих відомостей та мовного матеріалу. На думку С. Шатілова та його послідовників, когнітивно-комунікативне навчання іноземних мов дає змогу найбільш повно реалізувати освітньо-виховний потенціал предмета.

Інтерес до когнітивно-комунікативного навчання іноземних мов поступово зростає. Проблема навчання іноземних мов розглядається не як навчання власне лінгвістичних знань, а як трансляція знань про світ. Розглядаючи когнітивний аспект оволодіння іноземною мовою, О. Леонтьєв підкреслює, що опановуючи іноземну мов, ми одночасно засвоюємо властивий відповідному народу образ світу, те чи інше бачення світу через призму національної культури, одним із важливіших компонентів якої є мова. На думку О. Леонтьєва, основне завдання оволодіння іноземною мовою в когнітивному аспекті полягає у тому, щоб навчитися здійснювати орієнтування так, як це робить носій мови.

Варто також зазначити, що когнітивний підхід до навчання заснований не тільки на когнітивній психології, він також базується на принципі свідомості у викладанні й на теорії соціоконструктивізму, згідно з якою студент є активним учасником процесу навчання, а не об'єктом навчальної діяльності викладача.

На сучасному етапі розвитку методики багато фахівців (наприклад: С. Ніколаєва, Л. Смелякова, О. Леонтьєв) дійшли висновку щодо необхідності свідомого оволодіння іншомовними навичками і вміннями з опорою на такі процеси мислення, як аналіз і синтез. Дані психології свідчать про те, що навички і вміння, які складаються завдяки усвідомленню виконання дій, формуються швидше, є більш гнучкими та сталими.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Для забезпечення ефективності процесу формування іншомовної комунікативної компетентності доцільно розробляти нові методологічні підходи й визначати психолого-педагогічні умови їх реалізації. Аналіз моделей комунікативної компетенції свідчить про те, що всі вони побудовані на засадах системного підходу, який передбачає дослідження

комунікативної компетенції як системи, визначення її внутрішніх особливостей і зв'язків. Ми дали характеристику когнітивного підходу у формуванні комунікативної компетенції. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, дійшли висновку щодо необхідності свідомого оволодіння іншомовними навичками і вміннями з опорою на такі процеси мислення, як аналіз і синтез. Дані теоретичного аналізу фахової літератури свідчать про те, що комунікативні навички і вміння, які складаються завдяки усвідомленню виконання дій, формуються швидше, і є більш гнучкими та сталими.

Список використаних джерел

1. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский. – М. : Лабиринт, 1996. – 416 с.
2. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации / Н.И. Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 155 с.
3. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / И.А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1985. – 160 с.
4. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность / А.А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.
5. Малиновська О.Л. Оволодіння іноземною мовою як психонейролінгвістична проблема. – [Електронний ресурс] / О.Л. Малиновська, С.Р. Масон. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/7_DN_2007/Philologia/20741.doc.htm.

М.Н. Вахнован

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПСИХОЛОГО - ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ФОРМИРОВАНИЮ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОМУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

В статье осуществлен теоретический анализ психолого-педагогических подходов к формированию иноязычной компетентности студентов-медиков с целью ее формирования в условиях высшего медицинского учебного заведения. Выделенные факторы, которые влияют на формирование коммуникативной компетенции студентов-медиков. Данное определение понятия иноязычной коммуникативной компетентности, охарактеризованы различные подходы к структуре этого феномена. Охарактеризованы виды компетенций в области изучения иностранного языка, в частности общая и коммуникативная компетенции. Определены основные коммуникативные умения, как лежат в основе формирования коммуникативной компетенции. Определены и охарактеризованы основные виды речевой деятельности: аудирование,

говорение, чтение, письмо. Охарактеризованы когнитивный подход в формировании коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: иноязычная коммуникативная компетентность; коммуникативная компетентность; речевая деятельность; студент-медик; коммуникативные умения.

M. Vakhnovan

THEORETICAL ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL APPROACHES TO FOREIGN COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMING

In the article the theoretical analysis of psychological and pedagogical approaches to the development of foreign language competence in medical students for its formation under conditions of higher medical educational institution. Formation of foreign communicative competence of students in higher educational institutions of various training areas in the current development of the international community should be considered as a mandatory part of the overall training. The factors that influence the formation of communicative competence of medical students are discussed. We characterize types of competencies in the field of foreign language learning, including general and communicative competence. The basic communication skills underlie the formation of communicative competence. The main types of speech activities such as listening, speaking, reading, and writing are identified and described. The cognitive approach in formation of communicative competence was characterized. The linguistic competence and its components (verbal-communication; linguistic competence; verbal-cognitive competence; metacommunicative competence) were discussed. On the basis of psychological and educational literature it has been concluded on the necessity of conscious mastery of a foreign-language skills, and abilities relying on such thought processes as analysis and synthesis. These theoretical analysis of professional literature indicate that communication skills and ability that develop awareness through implementation of action formed faster and are more flexible and sustainable.

Key words: foreign language communicative competence; communicative competence; speech activity; medical student; communication skills.

Надійшла до редакції 28.12.2014 р.